

Faktor pembelajaran tahfiz program huffaz profesional di Universiti Tenaga Nasional (UNITEN)

[Implementaton of learning tahfiz program of professional huffaz at Universiti Tenaga Nasional (UNITEN)]

Muhammad Hafizan Abd Hamid ^{1*}, Abdul Aziz Mat Isa,¹ & Hamdi Ishak²

¹ Unit Tahfiz, Pusat Islam UNITEN, Universiti Tenaga Nasional, Malaysia.

² Pusat Kajian Al-Quran dan Al-Sunnah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM), Malaysia.

* Corresponding Author: Muhammad Hafizan Abd Hamid. Unit Tahfiz, Pusat Islam UNITEN, Universiti Tenaga Nasional, 43000 Kajang, Selangor, Malaysia. e-Mail: MHafizan@uniten.edu.my. Telp.: (+60) 13-2129365.

Keywords:

*Learning Tahfiz, Tahfiz
Education, Huffaz
Professional*

ABSTRACT

Tahfiz Program in tertiary education begins formally with the establishment of Darul Quran JAKIM. The development of tahfiz program has shown a positive acceptance in Higher Education due to the existence of an integrated tahfiz program consisting of both tahfiz and academic studies. However, there are still scores of weaknesses and disadvantages in the practice of tahfiz teaching and learning system that requires refinement and improvement. The objective of this study is to explore the teaching and learning system of tahfiz in UNITEN. This study also aims to analyze the practice of tahfiz learning system based on gender and the learning structure. This quantitative study is aimed to examine the implementation of learning factor which involved 83 respondents of Tahfiz al-Quran JAKIM-UNITEN graduates. The sample selection is based on purposive sampling method by referring to Krejcie and Morgan sampling. The feedback was obtained through the instrument of questionnaire. The obtained data is processed using the IBM SPSS Statistical Software, version 19.0 that include descriptive analysis to explain the respondents' profile and inference analysis through T-test to find out the difference between gender and structure of study in the learning tahfiz factor. The finding showed that the tahfiz learning factor is at higher moderate level. In addition, the findings of the study do not reveal significant difference in the practice of learning system between gender and structure of study. The implication of this study poses an impact in improving the teaching and learning quality especially in tertiary education level. The tahfiz program in tertiary education should be sustained in order to preserve the miraculous nature of the Quran and produce a Quran literate generation.

Kata Kunci:

*Pembelajaran Tahfiz,
Pendidikan Tahfiz, Huffaz
Profesional*

ABSTRAK

Program tahfiz di peringkat pengajian tinggi bermula secara formal dengan penubuhan Darul Quran JAKIM. Perkembangan pengajian tahfiz memperlihatkan penerimaan yang positif di peringkat pengajian tinggi dengan wujudnya pengajian tahfiz secara bersepadu di antara pengajian tahfiz dan akademik. Walau

---

bagaimanapun, masih terdapat banyak kelemahan dan kekurangan dalam amalan pembelajaran tahfiz yang perlu diperhalusi dan ditambah baik. Objektif kajian ini ialah bagi mengkaji sistem pengajaran dan pembelajaran tahfiz di UNITEN. Kajian ini juga bertujuan menganalisis amalan sistem pembelajaran tahfiz mengikut jantina dan struktur pengajian. Kajian tinjauan berbentuk kuantitatif ini bertujuan melihat faktor pembelajaran tahfiz yang melibatkan 83 responden pelajar lepasan Pensijilan Tahfiz Al-Quran JAKIM-UNITEN. Pemilihan sampel berdasarkan kaedah persampelan bertujuan ini mengikut jadual persampelan Krejcie dan Morgan. Maklum balas diperolehi melalui instrumen soal selidik. Data kajian diproses menggunakan perisian IBM SPSS Statistics versi 19.0 melibatkan analisis deskriptif untuk menjelaskan profil responden dan analisis inferensi menerusi ujian-t untuk melihat perbezaan faktor pembelajaran tahfiz berdasarkan jantina dan struktur pengajian. Dapatan kajian menunjukkan faktor pembelajaran tahfiz berada pada tahap sederhana tinggi. Hasil kajian juga tidak menunjukkan perbezaan yang signifikan dalam faktor pembelajaran tahfiz berdasarkan jantina dan struktur pengajian. Implikasi kajian ini dapat memberi impak dalam meningkatkan kualiti pembelajaran tahfiz khususnya di peringkat pengajian tinggi. Program tahfiz di peringkat pengajian tinggi perlu diteruskan agar kemukjizatan al-Quran ini terus terpelihara dan akan melahirkan generasi berilmu dan celik al-Quran.

Received: November 19, 2020

Accepted: May 24, 2021

Online Published: June 30, 2021

1. Pengenalan

Pendidikan al-Quran merupakan perkara asas dalam membina peribadi Muslim yang bertaqwa, keluarga yang harmoni, masyarakat yang hebat serta negara yang baik mengikut garis panduan al-Quran. Matlamat terpenting pendidikan al-Quran ialah mendidik manusia supaya mengabdikan diri kepada Allah SWT (Stapa, Yusuf, & Shahrudin, 2012). Dalam masyarakat yang dilanda arus globalisasi, pembelajaran al-Quran secara hafazan mampu menjadi pemangkin ke arah melahirkan generasi Muslim yang baik di samping menjana huffaz profesional yang dapat berbakti dan menyumbang kepada masyarakat (Sulaiman, 2015).

Maahad Tahfiz al-Quran secara rasminya telah ditubuhkan pada tahun 1966 atas saranan Tunku Abdul Rahman Putra al-Haj dan beroperasi di Masjid Negara, Kuala Lumpur (Ahmad, 2015). Pada tahun 1997 Maahad Tahfiz Al-Quran Wal-Qiraat telah dinaikkan taraf sebagai salah satu bahagian di Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) dan diberi nama Darul Quran. Pada 1 November 1998, Darul Quran ditempatkan ke kampus tetap di Kompleks Darul Quran di Ampang Pecah Kuala Kubu Bharu, Selangor (Abdul Aziz, 2010).

Perkembangan Darul Quran JAKIM ini tidak hanya pada struktur bangunan dan lokasinya sahaja, malah ia berkembang selari dengan hasrat kerajaan dalam merangka dan melaksanakan Dasar Pendidikan Tahfiz Negara (DPTN). Melalui DPTN, empat model kurikulum tahfiz sedang pesat membangun iaitu tahfiz turath (pengajian tahfiz al-Quran bersama kitab turath), tahfiz sains (pengajian tahfiz al-Quran bersama mata pelajaran sains), tahfiz dini (pengajian tahfiz al-Quran bersama mata pelajaran agama Islam) dan tahfiz kemahiran (pengajian tahfiz al-Quran bersama modul kemahiran) (Ahmad et al., 2018).

Selain kewujudan Darul Quran, penubuhan sekolah-sekolah tahfiz aliran sains di negeri-negeri juga semakin rancak. Beberapa buah negeri telah mengorak langkah seperti Kelantan dengan penubuhan Maahad Tahfiz Sains, Terengganu dengan penubuhan Sekolah Menengah IMTIAZ Yayasan Terengganu dan Selangor dengan penubuhan Maahad Integrasi Tahfiz Sains & Teknologi. Disamping itu juga, terdapat empat buah MRSM yang telah melaksanakan Tahfiz dalam kurikulum akademik iaitu MRSM Gemencheh, Kota Putra, Kepala Batas dan Semporna (Mohd Arshad, 2015). Terdapat satu MRSM Ulul Albab tambahan iaitu MRSM Sungai Besar.

Melihat kepada perkembangan bidang pengajian Tahfiz ini, Kementerian Pendidikan Malaysia (KPM) juga telah melaksanakan Program Tahfiz Model Ulul Albab (TMUA) mulai tahun 2014. KPM telah

menyediakan program TMUA yang menggabungkan ilmu duniawi dan ilmu ukhrawi dengan menjadikan program akademik dan tahfiz secara bersepadu. Program ini berpaksikan gabungan tiga pendekatan unik iaitu Quranik, Ijtihadik dan Ensiklopedik. Matlamat penubuhan institusi tahfiz sebegini bertujuan melahirkan golongan Huffaz profesional (Baba, 2000; Md. Nawi & Salleh, 2017)

Kewujudan pendidikan tahfiz yang sudah menjadi formal dalam pendidikan sekolah di negara menuntut kepada tapak yang lebih kukuh di alam pengajian tinggi. Para pelajar yang menghafaz al-Quran di sekolah memerlukan satu sistem yang lebih tersusun agar kalam Allah ini dapat dijaga sebaiknya di samping meneruskan pengajian tinggi seperti biasa (Sulaiman, 2015). Pengajian tahfiz juga mestilah tidak tertumpu semata-mata kepada pengkhususan bidang pengajian Islam, malah perlu lebih berkembang kepada bidang profesional yang lain seperti kejuruteraan, perakaunan, perubatan dan lain-lain (Hashim, 2010).

Landskap pendidikan tahfiz negara semakin bertambah pesat dengan lahirnya pelbagai institusi pendidikan yang menjadikan program tahfiz al-Quran sebahagian daripada kurikulum pengajian. Ia bukan sekadar dilaksanakan di peringkat sekolah, malah ia telah memasuki alam pengajian tinggi (Sulaiman, 2015). Antara faktor besar yang mendorong ialah hasil kejayaan institusi tersebut dalam bidang akademik sama ada di peringkat kebangsaan mahupun antarabangsa. Kejayaan sesebuah institusi tersebut mestilah bergantung kepada objektif model tahfiz yang dibangunkan serta pelaksanaan program tahfiz ini dilaksanakan (Abd Hamid, 2019).

Pembelajaran merupakan satu proses perubahan bagi seseorang manusia berkaitan dengan minat, sikap atau nilai seseorang (Kadir, Muhamat, Mohamad Rasit, & Mohd. Nasir, 2016). Namun begitu, terdapat beberapa permasalahan yang perlu dihalusi dalam sistem pembelajaran atau pelaksanaan program tahfiz di sesebuah institusi. Hashim & Tamuri (2012) menyatakan di Malaysia, masih terdapat beberapa kelemahan dalam sistem pembelajaran tahfiz al-Quran yang perlu penambahbaikan dan peningkatan. Melihat kepada dapatan kajian beliau yang mengkaji berkaitan persepsi pelajar terhadap kaedah pembelajaran tahfiz di Malaysia menunjukkan bahawa tidak ada satu kaedah khusus atau tertentu yang dianggap berkesan dalam proses pembelajaran tahfiz ini. Pembelajaran tahfiz ini bukan sahaja melibatkan pelbagai cara dan kaedah yang digunapakai, malah faktor inisiatif pelajar itu sendiri serta penekanan guru juga perlu dititik beratkan.

Hashim, Tamuri dan Jemali (2013) juga menyebut bahawa terdapat beberapa kelemahan dan kekurangan dalam proses pengajaran tahfiz al-Quran yang memerlukan penambahbaikan dan peningkatan. Abdul Aziz (1995) pula menyimpulkan bahawa disebabkan kaedah pengajaran ini yang berbeza menyebabkan sistem pengajian yang dilaksanakan tidak berpandukan kepada kaedah pengajaran yang khusus dan teratur manakala Mohamad, Hashim dan Ishak (2016) menyarankan agar pendidikan tahfiz memerlukan satu sukatan kurikulum yang seragam dan bersepadu dan DPTN disegerakan dari sudut pentadbiran dan pemantauan bagi menjadi panduan kepada semua pihak.

Abdullah et al. (2005) menyatakan institusi yang mempunyai kurikulum tahfiz dan akademik secara bersepadu perlu diberi perhatian lebih oleh pihak pentadbir seperti pembahagian masa di antara kedua bidang malah Hashim (2010) juga menyebut di akhir penulisan tesisnya dalam bab cadangan kepada Kementerian Pelajaran Malaysia (KPM) dan Kementerian Pengajian Tinggi (KPT) agar subjek tahfiz diangkat setaraf dengan subjek wajib lain. Subjek tahfiz perlu diajar kepada semua anak bangsa agar melahirkan modal insan yang cemerlang di dunia dan akhirat. Beliau juga mengingatkan agar subjek tahfiz tidak tertumpu kepada pelajar dalam pengkhususan agama. Ia disokong kuat kajian Riddzwan dan Tengku Puji (t.th.) serta Mohamad Nazir (2013) agar dilaksanakan kajian lanjutan mengenai pendidikan tahfiz dengan bidang lain agar memberi manfaat yang besar kepada masyarakat dan negara.

2. Metodologi Kajian

Kajian ini menggunakan reka bentuk tinjauan yang merupakan salah satu daripada reka bentuk penyelidikan kuantitatif. Melalui penyelidikan kuantitatif, data numerika akan dikumpul dianalisis dengan menggunakan ujian statistik. Variabel-variabel dalam satu fenomena di bawah kajian kuantitatif dioperasionalkan dan masalah kajian dinyatakan dalam bentuk hipotesis. Ini dilakukan untuk menguji teori, membina fakta, dan menyatakan perhubungan antara variabel-variabel dalam fenomena di bawah kajian (Piaw, 2012).

Kajian ini hanya tertumpu kepada 83 orang pelajar Pensijilan Tahfiz al-Quran JAKIM-UNITEN yang telah tamat pengajian. Soal selidik dalam kajian ini menggunakan skala Likert. Skala Likert diasaskan oleh Rensis Likert pada tahun 1932 ini mengandungi sejumlah kenyataan yang menggambarkan sikap kesukaan atau tidak suka responden terhadap objek. Juga mengenai tahap kecenderungan atau sebaliknya terhadap sesuatu kenyataan. Ia banyak digunakan untuk mengukur penyediaan diri responden pada sesuatu keadaan, prasangka dan konservatisme dan sebagainya. Tahap skala yang biasa digunakan ialah 3 skala, 5 skala atau 7 skala (Long, 2011). Walau bagaimanapun, kajian ini menggunakan 4 skala iaitu 1- untuk sangat tidak setuju, 2- untuk tidak

setuju, 3- untuk setuju, dan 4- untuk sangat tidak setuju. Bentuk ini dipilih kerana mudah diurus kepada jumlah yang besar, membantu responden menumpukan kepada subjek yang dikaji serta melicinkan proses penjadualan dan penganalisan data (Deobold, 1999).

Data kajian ini menggunakan analisis deskriptif dan analisis inferensi. Analisis deskriptif adalah sebagai gambaran awal tentang profil responden yang diolah dalam bentuk frekuensi, peratusan, indeks skor min dan sisihan piawai. Analisis inferensi bagi kajian ini menggunakan ujian-t untuk membandingkan dua variable yang melibatkan ujian parametrik bagi melihat jurang perbezaan jantina dan struktur pengajian dengan faktor pembelajaran tahfiz serta menguji hipotesis yang dibina. Aras signifikan digunakan untuk menolak atau menerima hipotesis bagi kajian ini ialah pada aras keyakinan $p < 0.05$.

3. Dapatan Kajian

a. Analisis Deskriptif

Analisis deskriptif ialah analisis bagi menerangkan hasil kajian berdasarkan maklum balas daripada responden terhadap item-item yang dikemukakan dalam instrumen soal selidik. Analisa statistik deskriptif yang digunakan adalah melibatkan frekuensi, peratusan dan min bagi memperincikan item berkaitan dengan setiap konstruk yang diuji. Jadual 1 di bawah menunjukkan nilai kekerapan, peratus, min serta sisihan piawai bagi faktor pembelajaran tahfiz:

Jadual 1: Nilai Kekerapan, Peratus, Min dan Sisihan Piawai bagi Faktor Pembelajaran Tahfiz

Bil.	Item	Kekerapan dan Peratus (%)				Min	SP
		STS	TS	S	SS		
Faktor Dalaman							
B1	Saya pasti dengan matlamat saya menghafaz al-Quran.	0 (0)	4 (4.8)	34 (41.0)	45 (54.2)	3.49	0.592
B2	Saya tahu bahawa menghafaz al-Quran akan mendapat pahala dan ganjaran yang besar di sisi Allah SWT.	0 (0)	8 (9.6)	51 (61.4)	24 (28.9)	3.19	0.594
B3	Saya suka menghafaz al-Quran walaupun kadang kala saya sukar untuk menghafaznya.	0 (0)	0 (0)	21 (25.3)	62 (74.7)	3.75	0.437
B4	Saya berazam untuk memperoleh markah yang tinggi dalam hafazan al-Quran.	0 (0)	1 (1.2)	44 (53.0)	38 (45.8)	3.45	0.524
B5	Saya yakin akan khatam hafazan al-Quran sepertimana tempoh yang ditetapkan.	1 (1.2)	4 (4.8)	39 (47.0)	39 (47.0)	3.40	0.643
B6	Saya suka mengambil bahagian secara aktif dalam sesi pembelajaran al-Quran.	0 (0)	4 (4.8)	32 (38.6)	47 (56.6)	3.46	0.570
B7	Saya suka berjumpa dengan guru pada waktu rehat untuk memperbaiki bacaan al-Quran.	1 (1.2)	12 (14.5)	43 (51.8)	27 (32.5)	3.16	0.707
B8	Saya sering melibatkan diri dalam program-program yang membantu hafazan saya.	11 (13.3)	38 (45.8)	25 (30.1)	9 (10.8)	2.39	0.853
B9	Saya risau sekiranya saya tidak berjaya mengkhataamkan hafazan al-Quran sepertimana tempoh yang ditetapkan.	2 (2.4)	18 (21.7)	46 (55.4)	17 (20.5)	2.94	0.722
B10	Saya mempunyai jadual membaca dan menghafaz al-Quran di rumah/asrama pada setiap hari.	0 (0)	26 (31.3)	37 (44.6)	20 (24.1)	2.93	0.745
B11	Saya berusaha memperbaiki bacaan al-Quran dan mempertingkatkan mutu hafazan al-Quran saya.	0 (0)	1 (1.2)	43 (51.8)	39 (47.0)	3.46	0.525
B12	Saya memperuntukkan masa menghafaz al-Quran lebih lama berbanding aktiviti lain.	8 (9.6)	37 (44.6)	28 (33.7)	10 (12.0)	2.48	0.832
B13	Saya rela menghabiskan wang ringgit untuk melibatkan diri dalam apa sahaja program dan aktiviti berorientasikan al-Quran.	3 (3.6)	19 (22.9)	48 (57.8)	13 (15.7)	2.86	0.718
Faktor Luaran							
B14	Suasana persekitaran di universiti sangat kondusif untuk menghafaz al-Quran.	9 (10.8)	20 (24.1)	34 (41.0)	20 (24.1)	2.78	0.938
B15	Fasiliti di universiti sangat lengkap dan sesuai untuk menghafaz al-Quran.	4 (4.8)	13 (15.7)	50 (60.2)	16 (19.3)	2.94	0.738
B16	Kemudahan penginapan yang berdekatan dengan masjid memudahkan saya ke kelas hafazan.	1 (1.2)	4 (4.8)	43 (51.8)	35 (42.2)	3.35	0.633

B17	Jadual kelas yang disusun oleh pihak pentadbir/pendaftar banyak membantu saya.	2 (2.4)	12 (14.5)	39 (47.0)	30 (36.1)	3.17	0.762
B18	Kawan-kawan banyak membantu dalam memperbaiki bacaan dan hafazan al-Quran saya.	3 (3.6)	11 (13.3)	47 (56.6)	22 (26.5)	3.06	0.738
B19	Kawan-kawan banyak membantu saya menjadi seorang pelajar yang berdisiplin.	5 (6.0)	18 (21.7)	41 (49.4)	19 (22.9)	2.89	0.827
B20	Ayah dan Ibu saya mengambil berat setiap aktiviti saya di institusi.	0 (0)	12 (14.5)	35 (42.2)	36 (43.4)	3.29	0.708
B21	Ayah dan Ibu saya mengetahui tahap pencapaian hafazan saya.	2 (2.4)	19 (22.9)	36 (43.4)	26 (31.3)	3.04	0.803
B22	Ayah dan Ibu memberikan motivasi kepada saya.	0 (0)	3 (3.6)	33 (39.8)	47 (56.6)	3.53	0.570
B23	Ayah dan Ibu memastikan saya melazimi dengan hafazan al-Quran walaupun ketika saya berada di rumah.	1 (1.2)	11 (13.3)	36 (43.4)	35 (42.2)	3.27	0.734
B24	Peraturan yang dikuatkuasa oleh pihak pentadbiran tidak menyusahkan saya.	7 (8.4)	19 (22.9)	43 (51.8)	14 (16.9)	2.77	0.831
B25	Peraturan yang ditetapkan banyak membimbing saya menjadi pelajar yang baik.	2 (2.4)	11 (13.3)	50 (60.2)	20 (24.1)	3.06	0.687
B26	Saya akan memastikan mempunyai modal hafazan yang baru sebelum saya tidur malam.	6 (7.2)	28 (33.7)	26 (31.3)	23 (27.7)	2.80	0.934

Hasil analisis menunjukkan min bagi faktor pembelajaran berada dalam lingkungan nilai (min=2.39-3.75). Terdapat sepuluh item dalam konstruk faktor pembelajaran ini mempunyai nilai skor min sederhana rendah (min=2.01) ke atas manakala selebihnya iaitu sebanyak enam belas item mempunyai nilai skor min sederhana tinggi (min=3.01) ke atas. Pengkaji telah membahagikan instrumen soal selidik bagi faktor pembelajaran kepada faktor dalaman dan faktor luaran. Nilai skor min bagi faktor dalaman ialah 3.15 iaitu berada pada tahap sederhana tinggi manakala skor min bagi faktor luaran pula ialah 3.07 iaitu pada tahap sederhana tinggi. Skor min keseluruhan bagi konstruk faktor pembelajaran ini ialah 3.11 iaitu berada pada tahap sederhana tinggi.

Item 3 mencatatkan nilai min paling tinggi iaitu 3.75 (s.p=0.437) iaitu seramai 62 pelajar (74.7%) sangat setuju dan 21 pelajar (25.3 %) setuju bahawa mereka suka menghafaz al-Quran walaupun kadang kala mereka sukar untuk menghafaznya. Skor min kedua tertinggi ialah item B22 dengan nilai min (s.p=0.570) iaitu berkenaan motivasi daripada ayah dan ibu pelajar untuk belajar. Seramai 47 (56.6%) pelajar sangat setuju dan 33 pelajar (39.8%) setuju berkenaan inisiatif guru untuk menarik minat mereka untuk belajar. Manakala 3 pelajar (3.6%) tidak setuju dengan pernyataan item B22. Skor ketiga tertinggi pula ialah item B1 yang mencatatkan nilai min sebanyak 3.49 (s.p=0.592) yang mencatatkan seramai 45 (54.2%) pelajar sangat setuju dan 34 pelajar (41.0%) setuju bahawa mereka pasti dengan matlamat mereka menghafaz al-Quran berbanding 4 pelajar (4.8 %) tidak setuju bahawa mereka pasti dengan matlamat mereka menghafaz al-Quran.

Nilai min terendah dicatatkan oleh item B8 iaitu 2.39 (s.p=0.853) iaitu mereka sering melibatkan diri dalam program-program yang membantu hafazan mereka. Sebaliknya, seramai 11 pelajar (13.3%) sangat tidak setuju dan 38 pelajar (45.8%) tidak setuju bahawa mereka melibatkan diri dalam program-program yang boleh membantu hafazan mereka. Nilai min kedua terendah dicatatkan oleh item B12 iaitu berkenaan sama ada pelajar memperuntukkan masa menghafaz al-Quran lebih lama berbanding aktiviti lain. Nilai min yang dicatatkan ialah 2.48 (s.p=0.832) iaitu seramai 8 pelajar (9.6%) sangat tidak setuju, 37 pelajar (44.6%) tidak setuju, 28 (33.7%) setuju dan 10 (12.0%) sangat setuju dengan pernyataan item 12. Nilai min ketiga terendah dicatatkan oleh item B24 iaitu sebanyak 2.77 (s.p=0.831) iaitu berkenaan sama ada pelajar terbeban atau tidak dengan peraturan yang dikuatkuasa oleh pihak pentadbiran. Seramai 7 pelajar (8.4%) sangat tidak setuju dan 19 (22.9%) tidak setuju manakala 43 pelajar (51.8%) setuju dan 14 pelajar (16.9%) sangat setuju dengan pernyataan item 24.

b. Analisis Inferensi

Analisis inferensi digunakan bagi mengenal pasti perbezaan pemboleh ubah yang terdapat dalam kajian ini. Ujian-t telah dibuat dalam kajian bagi mendapatkan statistik inferensi. Perbincangan dapatan kajian inferensi ini akan dihurai berdasarkan hipotesis yang telah dikemukakan

Perbezaan Jantina

Adakah wujud perbezaan faktor pembelajaran tahfiz yang signifikan antara pelajar lelaki dan pelajar perempuan? Jadual 2 berikut merupakan dapatan bagi analisis inferensi bagi jantina:

Jadual 2: Nilai Perbezaan bagi Faktor Pembelajaran Antara Pelajar Lelaki dan Perempuan

Pemboleh ubah	Jantina	N	Min	s.p	t	p
Faktor Pembelajaran	Lelaki	54	79.70	10.32	-1.50	0.137
	Perempuan	29	83.07	8.51		

*p<0.05

Jadual 2 menunjukkan hasil ujian-t bagi perbezaan faktor pembelajaran antara pelajar lelaki dan perempuan. Hasil analisis mendapati bahawa tidak terdapat perbezaan bagi faktor pembelajaran antara lelaki dan perempuan, $t(81)=-1.50$, $p>0.05$.

Perbezaan Struktur Pengajian

Adakah wujud perbezaan faktor pembelajaran tahfiz yang signifikan antara pelajar yang mengambil struktur pengajian 4 semester dan 8 semester? Jadual 3 berikut merupakan dapatan bagi analisis inferensi bagi struktur pengajian:

Jadual 3: Nilai bagi perbezaan Faktor Pembelajaran Antara Struktur Pengajian 4 Semester dan 8 Semester

Pemboleh ubah	Struktur Pengajian	N	Min	s.p	t	p
Faktor Pembelajaran	4 semester	50	79.60	8.35	-1.47	0.144
	8 semester	33	82.81	11.54		

*p<0.05

Jadual 3 menunjukkan hasil ujian-t bagi perbezaan faktor pembelajaran antara struktur pengajian 4 semester dan 8 semester. Hasil analisis mendapati bahawa tidak terdapat perbezaan bagi perbezaan faktor pembelajaran antara struktur pengajian 4 semester dan 8 semester, $t(81)=-1.47$, $p>0.05$.

4. Perbincangan

Pembelajaran merupakan satu proses interaksi di antara tenaga pengajar dengan anak murid. Proses interaksi ini adalah proses perpindahan ilmu pengetahuan atau maklumat atau pembentukan sikap atau penguasaan kemahiran (Md. Nawawi, 2011). Dalam kajian faktor pembelajaran tahfiz ini, perbincangan tertumpu kepada anak murid. Perbincangan mengenai anak murid boleh dibahagikan kepada dua faktor iaitu faktor dalaman dan faktor luaran. Faktor dalaman merupakan faktor yang boleh dikawal oleh pelajar itu sendiri manakala faktor luaran ialah faktor sekeliling yang mampu mempengaruhi sikap dan keputusan pelajar.

a. Faktor Dalaman

Faktor dalaman ialah faktor yang merujuk kepada intuisi dalaman bagi setiap individu (Jamaluddin & Fikri Nordin, 2016). Faktor ini lebih mudah difahami dengan erti kata persediaan mental bagi seseorang pelajar sebelum melakukan sesuatu aktiviti atau tugas. Thorndike (1914) menyatakan dalam hukum kesediaan iaitu keadaan psikologi yang positif seseorang pelajar menjadi syarat dalam penerimaan sesuatu pembelajaran. Terdapat tiga belas item dalam bahagian faktor dalaman ini. Lapan item mencatatkan skor min sederhana tinggi manakala selebihnya berada pada tahap sederhana rendah. Skor keseluruhan bagi faktor dalaman ini ialah 3.15 iaitu berada pada tahap sederhana tinggi.

Item B3 mencatat skor min paling tinggi dengan skor 3.75 iaitu pelajar suka menghafaz al-Quran walaupun menghadapi kesukaran ketika proses menghafaz. Perkara ini jelas menunjukkan majoriti pelajar menunjukkan minat yang sangat tinggi untuk menghafaz al-Quran. Pelajar sudah mempunyai matlamat yang

jelas seperti yang dinyatakan dalam item B1 menajihkan pelajar ingin menamatkan hafazan al-Quran dengan jayanya. Minat yang mendalam akan membentuk matlamat yang jelas dan membuahkan hasil yang cemerlang. Dapatan ini disokong kuat oleh dapatan kajian Chek dan Yaacob (2016), dan Abdul Rahim (2016) yang menyatakan faktor minat merupakan faktor paling tinggi mempengaruhi pencapaian pelajar dalam peperiksaan hifz al-Quran syafawi dan tahriri. Item B2, B4, B5, B6 dan B11 juga menunjukkan skor pada tahap sederhana tinggi. Dapatan ini menunjukkan bahawa faktor minat merupakan faktor dalaman terpenting dalam mencipta seorang hamalah al-Quran yang berjaya. Ini disokong kuat oleh Mohd Yusoff et al. (2018) bahawa pelajar yang mempunyai minat yang tinggi dalam mendalami ilmu agama dan al-Quran tidak sekadar memikirkan kecemerlangan di dunia malah mereka memikirkan untuk menjadi sebaik-baik saham di akhirat kelak.

Selain minat yang mendalam, bagi seorang pelajar yang mengambil jurusan tahfiz dan kejuruteraan dalam satu masa yang sama, pengurusan masa adalah sangat penting bagi menjadikan pelajar seorang yang seimbangkan keduanya. Item B7 menunjukkan skor pada tahap sederhana tinggi iaitu pelajar suka berjumpa dengan guru untuk memperbaiki bacaan ketika waktu rehat. Walaupun diasak dengan kepadatan jadual waktu pembelajaran, pelajar yang mempunyai minat dan motivasi yang tinggi tidak akan mensiakan masa lapang yang mereka ada. Penyataan ini disokong kuat oleh Jamaluddin (2010), Ab. Razak (2011), serta Jamaluddin dan Fikri Nordin (2016) iaitu strategi pembelajaran tahfiz yang berjaya dan berkesan ialah berkaitan dengan pengurusan masa yang efisien.

Walaupun begitu, masih terdapat skor sederhana rendah pada faktor dalaman bagi pengurusan masa iaitu item B12, pelajar memperuntukkan masa menghafaz al-Quran lebih lama berbanding aktiviti lain. Begitu juga dengan item B10 iaitu pelajar mempunyai jadual membaca dan menghafaz sendiri di rumah atau asrama. Ini menunjukkan bahawa para pelajar masih berada pada tahap sederhana dalam mengurus masa. Umu Hani (2014) menyatakan bahawa amanah mengulang hafazan yang lama merupakan satu amanah yang besar daripada terus menghafaz hafazan yang baru. Beliau juga mencadangkan agar proses ulangan yang lama dan menghafaz hafazan yang baru dilakukan secara serentak dan sistematik.

b. Faktor Luaran

Faktor luaran ialah faktor sekeliling yang mampu memberi kesan kepada para pelajar. Faktor ini juga boleh menjadi faktor yang menyumbang kepada kejayaan atau kegagalan pelajar dalam pengajian tahfiz. Antara faktor luaran tersebut ialah faktor sokongan pentadbiran dan pengurusan sekolah atau institusi, faktor keluarga dan ibu bapa, dan faktor persekitaran (Mamat, 2017). Terdapat tiga belas item dalam bahagian faktor luaran ini. Lapan daripada item tersebut berada pada tahap sederhana tinggi manakala selebihnya berada pada tahap sederhana rendah.

Item B22 mencatat skor paling tinggi dalam bahagian ini dengan nilai skor min sebanyak 3.53 iaitu ibu dan ayah selalu memberi motivasi kepada para pelajar. Ibu dan ayah merupakan faktor luaran terpenting kerana ahli keluarga merupakan orang yang paling hampir dengan pelajar. Dapatan menunjukkan bahawa ibu dan ayah telah melaksanakan tanggungjawab dalam memberi galakan dan motivasi kepada para pelajar dan ia berterusan ketika pelajar berada di rumah dalam pantauan ibu dan ayah seperti dalam item B 20, B21 dan B23. Chek & Yaacob (2016) melaporkan dalam kajian mereka bahawa konstruk faktor motivasi kepada pelajar mencatatkan skor min 3.98 menunjukkan peri pentingnya motivasi dalam kehidupan para huffaz. Dapatan ini juga disokong oleh Mohd Yusoff et al. (2018), Salleh, Kamin, Loven, Henry, dan Rubin (2012), dan Amir Razli, Salleh, dan Yusoff (2006) bahawa ibu bapa dan keluarga merupakan faktor penting dalam kecemerlangan seseorang pelajar dalam pencapaian akademik.

Selain ibu dan ayah, kawan-kawan juga memainkan peranan penting dalam membentuk peribadi para pelajar kerana banyak masa mereka bersama-sama di sekolah atau institusi pengajian. Item B19 iaitu kawan-kawan membantu pelajar menjadi seorang pelajar yang berdisiplin mencatatkan skor min sederhana rendah manakala item B18 pula iaitu kawan-kawan banyak membantu dalam memperbaiki bacaan dan hafazan al-Quran mencatatkan skor sederhana tinggi. Ini menunjukkan para pelajar saling membantu dalam akademik tetapi kurang membantu dalam mencorakkan pelajar sebagai seorang pelajar yang berdisiplin. Pemilihan kawan akan mempengaruhi strategi pembelajaran dan mendorong kejayaan seseorang pelajar (Salleh et al., 2012).

Faktor luaran yang lain ialah sokongan daripada pihak pengurusan atau pentadbiran. Item B16 iaitu kemudahan penginapan yang berdekatan dengan masjid memudahkan pelajar untuk ke kelas hafazan mencatat skor min 3.35 manakala item B17 iaitu jadual kelas yang disusun oleh pihak pentadbiran banyak membantu pelajar. Kedua item ini menunjukkan bahawa perlunya sokongan yang kuat daripada pentadbiran institusi bagi menjayakan program bersepadu tahfiz dan kejuruteraan. Pihak penginapan diurus oleh Bahagian Hal Ehwal Pelajar dan jadual diurus oleh Bahagian Pendaftar. Abd Hamid (2019) menyatakan bahawa setiap unit yang

terlibat dalam pengurusan pelajar tahfiz di UNITEN amat bersungguh dalam memastikan para pelajar mendapat perkhidmatan yang sewajarnya bagi memastikan program bersepadu ini berjalan dengan baik dan lancar.

Walaupun bagaimanapun, item B14 iaitu suasana persekitaran di institusi sangat kondusif untuk menghafaz al-Quran berada pada tahap sederhana rendah. Walaupun lokasi UNITEN boleh dikatakan agak mencabar kerana berada di tengah ibu kota, pihak pengurusan sentiasa menyediakan alternatif dan persediaan kepada para pelajar dalam menghadapi situasi seperti ini. Antara yang dilakukan pihak pengurusan ialah mewujudkan program dan aktiviti ko kurikulum seperti Daurah al-Quran, Kem Huffaz Profesional dan banyak lagi bagi mengelakkan para pelajar hanyut dan leka akibat dari masa lapang yang banyak. Pelajar tahfiz juga akan dipilih dan dihantar ke program berunsur kepimpinan di peringkat antarabangsa seperti di Singapura, Hong Kong, dan Thailand bagi mempersiapkan diri para pelajar dengan sifat kepimpinan disamping bergaul dengan masyarakat khususnya bagi menyesuaikan diri mereka agar mereka berfikir bahawa mereka yang perlu mencorakkan suasana dan bukannya mengikuti suasana yang sedia ada (Abd Hamid, 2019).

Item B15 iaitu fasiliti di institusi sangat lengkap dan sesuai untuk menghafaz al-Quran juga mencatatkan skor min pada tahap sederhana rendah. Ini menunjukkan bahawa pihak pengurusan perlu mengambil tindakan yang sewajarnya dalam memastikan fasiliti yang disediakan bersesuaian dan lengkap agar pelajar dapat menguruskan diri dalam suasana yang kondusif. Che Ahmad, Shaharim, dan Yahaya (2016) menyatakan bahawa persekitaran fizikal merupakan guru ketiga yang membimbing para pelajar dalam sistem pembelajaran. Penyataan ini disokong oleh Adam, Kassim, dan Salleh (2009) iaitu kekurangan fasiliti dan kemudahan pembelajaran serta suasana yang tidak kondusif merupakan salah satu faktor yang mempengaruhi pencapaian rendah dalam kalangan pelajar.

Di samping faktor keluarga, fasiliti serta persekitaran dan kawan-kawan, peraturan yang disusun oleh pihak pengurusan dan pentadbiran juga perlu dikaji dan ditambah baik (Zulkifli, 2010). Item B24 iaitu peraturan yang dikuatkuasakan oleh pihak pengurusan tidak menyusahkan pelajar mencatat skor sederhana rendah manakala item B25 iaitu peraturan yang ditetapkan banyak membimbing pelajar menjadi seorang pelajar yang baik berada pada tahap sederhana tinggi. Ini menunjukkan bahawa pelajar mengakui bahawa peraturan yang disusun membimbing mereka walaupun mungkin ada sebahagiannya beranggapan bahawa ia agak menyusahkan.

5. Kesimpulan

Kajian ini memfokuskan faktor pembelajaran tahfiz bagi program Huffaz Profesional di UNITEN. Dapatan kajian menunjukkan faktor pembelajaran tahfiz berada pada tahap sederhana tinggi. Walau bagaimanapun, masih terdapat banyak kelemahan dan kekurangan yang perlu diperhalusi dan ditambah baik. Implikasi kajian ini diharap dapat meningkatkan lagi kualiti pengajaran dan pembelajaran tahfiz khususnya di peringkat pengajian tinggi. Program kesepaduan akademik dan tahfiz di peringkat pengajian tinggi bukanlah satu perkara mustahil. Malah ia sangat membantu dalam menyediakan platform kepada para huffaz yang telah berada dalam bidang tahfiz di peringkat sekolah untuk mengekalkan hafazan di samping istiqamah dalam menjadikan al-Quran sebagai teman hidup seharian sehingga tamat pengajian. Semua pihak khususnya Kementerian Pengajian Tinggi dan pengurusan universiti perlulah memainkan peranan yang sewajarnya agar program bersepadu ini dapat melahirkan generasi berilmu dan celik al-Quran.

Rujukan

- Ab. Razak, M. S. (2011). *Sehingga al-Quran terpahat di hati*. Kuala Lumpur: Telaga Biru Sdn. Bhd.
- Abd Hamid, M. H. (2019). *Pelaksanaan pengajaran dan pembelajaran tahfiz program huffaz profesional di Universiti Tenaga Nasional*. (Tesis Sarjana, tidak diterbitkan), Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Abdul Aziz, W. M. (1995). Ke arah penyelarasan sistem pengajian tahfiz al-Quran di Malaysia. *Jurnal Institut Pengajian Tahfiz al-Quran*, 1: 1-8.
- Abdul Aziz, W. M. (2010). Pendidikan tahfiz al-Quran aliran sains: satu inovasi baru dalam sistem pendidikan Islam di Malaysia. Pengalaman Darul Quran JAKIM meniti kecemerlangan akademik aliran sains para huffaz. *Konvensyen Sekolah-sekolah Agama Menengah Tahfiz Aliran Sains Peringkat Kebangsaan*.
- Abdul Rahim, M. M. (2016). Tinjauan terhadap faktor-faktor yang mempengaruhi penulisan ayat hafazan al-Quran dalam kalangan pelajar tahfiz. *Technical and Social Science Journal*, 5(1), 93-101.
- Abdullah, A. H., Salamon, H., Suratman, A. S., Mohd Noor, S. S., Jasmi, K. A., & Samat, A. B. (2005). Sistem pembelajaran dan kaedah hafazan al-Quran yang Efektif: satu kajian di Kuala Lumpur dan Terengganu.

- Monograf Pusat Pengajian Islam dan Pembangunan Sosial*. Skudai: Pusat Pengajian Islam dan Pembangunan Sosial, Universiti Teknologi Malaysia.
- Adam, Z., Kassim, F., & Salleh, M. J. (2009). Memperkasakan pendidikan luar bandar. *Persidangan Kebangsaan Pendidikan Luar Bandar 2009*, anjuran Sekolah Pembangunan dan Pendidikan Sosial, Universiti Malaysia Sabah. Hotel Beverly, Kota Kinabalu, 3-5 Februari.
- Ahmad, N. (2015). Memperkasa Darul Quran ke arah memartabat pendidikan tahfiz di Malaysia. *Simposium Pendidikan Tahfiz Nusantara Dan Multaqa Huffaz Kali ke-IV*. Anjuran Darul Quran, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia. Institut Latihan Islam Malaysia, 1-3 Jun.
- Ahmad, N., Yaacob. M. T., Chek. Y., Shuib. S., Ab Lateh. N. H., Sulaiman. S., & Mohd Zain, A. R. (2018). *Perkembangan pendidikan tahfiz: Darul Quran perintis dinamik*. Kuala Kubu Bharu: Darul Quran.
- Amir Razli, M. Z. F., Salleh, M. S., & Yusoff, M Z. (2006). *Faktor-faktor mempengaruhi pencapaian pelajar cemerlang di Universiti Teknologi Mara (UiTM) Kelantan bagi semester Disember 2005-Mei 2006*. Anjuran Institusi Pembangunan Felo, Universiti Teknologi Malaysia. National Student Development Conference (NASDEC) 2006. Kuala Lumpur, 8-9 August.
- Baba, S. (2000). Integrated knowledge in the tawhidic curriculum. *Muslim Education Quarterly*, 17(2), 15-29.
- Che Ahmad, C. N., Shaharim, S. A., & Yahaya, A. (2016). Kesesuaian persekitaran pembelajaran, interaksi guru-pelajar, komitmen belajar dan keselesaan pembelajaran dalam kalangan pelajar Biologi. *Jurnal Pendidikan Sains dan Matematik Malaysia*, 6(1), 101-120.
- Chek, Y. & Yaacob, M. T. (2016). *Laporan penyelidikan faktor yang mempengaruhi kegagalan pelajar dalam peperiksaan kursus Hifz Al-Quran: Satu Kajian di Darul Quran*. Kuala Kubu Bharu: Darul Quran.
- Deobold, P.V. (1999). *Memahami penyelidikan pendidikan*. A. F. Abdul Malik & M. M. Konting. (Terj.). Serdang: Penerbit Universiti Putera Malaysia.
- Hashim, A. & Tamuri, A. H. (2012). Persepsi pelajar terhadap kaedah pembelajaran tahfiz al-Quran. *Journal of Islamic and Arabic Education*, 2(4), 1-10. Retrieved from: <http://jiae.pimm.my/wp-content/uploads/2018/07/42-43.pdf>.
- Hashim, A. (2010). *Penilaian pelaksanaan kurikulum tahfiz di institusi tahfiz di Malaysia*. (Tesis Kedoktoran, tidak diterbitkan). Fakulti Pendidikan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Hashim, A., Tamuri, A. H & Jemali, M. (2013). Latar belakang guru tahfiz dan amalan kaedah pengajaran tahfiz al-Quran di Malaysia. *The Online Journal of Islamic Education* 1(1): 28-39. Retrieved from: <https://www.semanticscholar.org/paper/Latar-belakang-guru-tahfiz-dan-amalan-kaedah-tahfiz-Hashim-Tamuri/b038ad9e4061b749b2c559368e2e1c32971baa0b>.
- Jamaluddin, I. Z., & Fikri Nordin, M. Z., (2016). Memahami kepentingan karakteristik pelajar tahfiz terhadap pencapaian subjek Hifz al-Quran. *Jurnal Hadhari* 8(2): 211-228. Retrieved from: <https://ejournal.ukm.my/jhadhari/article/view/15661/4882>.
- Jamaluddin, M. N. (2010). Cara menghafaz al-Quran kaedah al-Munawwar. *Seminar Kaedah Menghafaz al-Quran Peringkat Negeri Johor*. Anjuran Jabatan Agama Negeri Johor. Hotel Pelangi, Muar, 20 Ogos.
- Kadir, H., Muhamat, R., Rasit, R. M., & Nasir, B. M. (2016). Hubungan antara Penilaian Pembelajaran dengan Tingkah Laku Pegawai Agama dalam Usaha Dakwah kepada ODHA di Malaysia. *al-Irsyad: Journal of Islamic and Contemporary Issues*, 1(1), 27-42. Retrieved from: <http://al-irsyad.kuis.edu.my/index.php/alirsyad/article/view/33/30>.
- Long, A. S. (2011). *Pengenalan metodologi penyelidikan Pengajian Islam*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mamat, M. H. (2017). *Faktor pembelajaran dan kesan pencapaian murid dalam model Khatam al-Quran j-QAF: Kajian di sekolah kebangsaan kawasan Bandar Baru Bangi, Selangor*. (Tesis Sarjana, tidak diterbitkan). Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Md. Naw, N. H. (2011). Pengajaran dan pembelajaran: Penelitian semula konsep-konsep asas menurut perspektif gagasan Islamisasi ilmu moden. *Kongres Pengajaran dan Pembelajaran UKM 2011*. Anjuran Universiti Kebangsaan Malaysia. Hotel Vistana, Pulau Pinang, 18-20 Disember.
- Md. Naw, N. H., & Salleh, N. H. (2017). Pembinaan model pengajian tahfiz di Malaysia. *The Online Journal of Islamic education*, 5(1), 1-11. Retrieved from: <https://ojie.um.edu.my/article/view/5232>.
- Mohamad Nazir, S. (2013). *Program Sijil Tahfiz al-Qur'an Darul Quran JAKIM Universiti Islam Antarabangsa Malaysia: Analisis terhadap pencapaian hafazan dan permasalahannya*. (Tesis Sarjana, tidak diterbitkan). Akademi Pengajian Islam. Universiti Malaya.
- Mohamad, S., Hashim, A., & Ishak, H. (2016). Pembangunan kurikulum pendidikan tahfiz: Prinsip dan kaedah dalam membina kurikulum tahfiz Al-Quran. Dlm. Mohd Yusoff, M. Z., Ahmad, N., Yussuf, A., Norasid, M. A., Amir, S., Bamba, A., Wan Yusoff, M. Z., Sulaiman, S., & Mohd Nazir, S. (Pnyt.). *Memperkasa*

Published biannually by:
**Faculty of Islamic Civilization Studies,
Selangor International Islamic University College (KUIS)**
Bandar Seri Putra, 43600, Bangi, Selangor (Darul Ehsan) Malaysia.
Tel: +603-8911 7167. Fax: +603-8925 4402
Email: alirsyad@kuis.edu.my
Web: <http://al-irsyad.kuis.edu.my/>

Vol. 6, No. 1, (June, 2021)

- Generasi Al-Quran*, hlm. 145-153. Kuala Lumpur: Darul Quran, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia & Centre of Quranic Research, University of Malaya.
- Mohd Arshad, A. (2015). Ulasan sistematik: program Ulul Albab dalam sistem pendidikan Malaysia. *Jurnal Kurikulum dan Pengajaran Asia Pasifik*, 3(4), 22-35. Retrieved from: <https://juku.um.edu.my/article/view/8169>.
- Mohd Yusoff, Z., Abdul Rahman, N. N., Kamri, N. A., Ali, N. A., Hamzah, N., & Ramlan, N. (2018). Trend masyarakat terhadap pendidikan tahfiz. Dlm. Mohd Yusoff, M. Z., Ahmad, N., Abdul Rahman, N. N., Hamzah, N., Kamri, N. A., & Ali, N. A. (pnyt.). *Ke Arah Pengiktirafan Huffaz di Malaysia*, hlm. 38-80. Kuala Lumpur: Darul Quran, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia & Centre of Quranic Research, University of Malaya.
- Piaw, C. Y. (2012). *Kaedah penyelidikan*. Singapura: McGraw-Hill Education.
- Riddzwan. A & Tengku Puji, T. I. Z. (t.th.). *Persepsi pelajar terhadap sistem pembelajaran dan kaedah hafazan program persijilan tahfiz al Quran Darul Quran JAKIM-UIAM*. Retrieved from: https://www.academia.edu/9967307/PERSEPSI_PELAJAR_TERHADAP_SISTEM_PEMBELAJARAN_DAN_KAEDAH_HAFAZAN_PROGRAM_PERSIJILAN_TAHFIZ_AL_QURAN_DARUL_QURAN_JAKIM-UIAM.
- Salleh. M. J., Kamin, M., Loven, C. L., Henry, J. F., & Rubin, M., (2012). Kajian terhadap faktor-faktor mempengaruhi pencapaian pelajar dalam Penilaian Menengah Rendah di Sabah. *Labuan International Conference on Educational Research – LICER 2012*. Financial Park Complex Wilayah Persekutuan Labuan, 5-7 Julai.
- Stapa, Z., Yusuf, N., & Shaharudin, A. F. (2012). Pendidikan menurut al-Quran dan sunnah serta peranannya dalam memperkasakan tamadun ummah. *Jurnal Hadhari Special Edition*, 7-22. Retrieved from: <https://ejournal.ukm.my/jhadhari/article/view/12290>.
- Sulaiman, I. (2015). Realiti dan masa depan huffaz ulul albab di Malaysia: Satu kajian kes di MRSM Ulul Albab. *Seminar Al-Quran Peringkat Negeri Pulau Pinang*.
- Thorndike, L. E. (1914). *Education psychology Vol. 3. Mental work and fatigue and individual differences and their causes*. New York, NY: Teachers College Press.
- Umu Hani. (2014). *Peran pengasuh dalam meningkatkan prestasi menghafal al-Quran Santri PP. Nurul Ummahat Kotagede Yogyakarta*. (Tesis Sarjana, tidak diterbitkan). Jurusan Bimbingan dan Kaunseling Islam, Universitas Islam Negeri, Sunan Kalijaga.
- Zulkifli, N. (2010). Disiplin dan Pelajar. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.24024.60161>.